

Dr. Joan Josep Amengual

El Dr. Joan Josep Amengual, regidor, batle i secretari de l'Ajuntament de Binissalem en el període del 1820 a la dècada de 1850, publicà en el seu *Nuevo Diccionario mallorquin - castellano - latín* (1858), una història de la vila molt més detallada que la dels cronistes antics. Els documents que manegem, però, demostren que Amengual escriu amb la mateixa ignorància sobre els primers anys cristians de l'alqueria Benisalem i els seus voltants. A les pp. 253-55 del seu diccionari presenta una mescla de fets i 'tradicions', com ho caracteritza ell mateix.

No sembla que hagi llegit el *Memoriàl ò Càpbréu* publicat per Bover el 1841, ni té la cautela de Quadrado quan publica *La Conquista de Mallorca* el 1850. Sembla que ell doni llibertat a la seva imaginació, i a vegades als seus prejudicis, en descriure la història de la vila. Estam convençuts que la seva interpretació és partidària quan tracta la relació, al llarg dels segles, entre Binissalem i Robines, tergiversant el vertader desenvolupament del municipi.

Dit això, confondre el nom d'una alqueria al segle XIII amb una altra era la cosa més fàcil del món; són paraules en una llengua estranya amb alfabet diferent i no hi havia normes de traducció ni d'ortografia. Quan un lletrat traduïa un nom al llatí, llengua dels notaris i de l'església, a vegades feia incomprendibles fins i tot topònims i cognoms mes coneguts. Si no existeix una línia de documentació consensuada durant bastant temps, és impossible saber del cert que tal nom a tal document correspon a tal propietat o lloc. Per a més dificultat, hi havia una semblança extraordinària d'alguns diferents topònims àrabs, a més d'una considerable duplicació de noms. Així les interpretacions equivocades són comprensibles fins a cert punt.

Uns contrastos

Contrastem alguns noms de rafals i alqueries àrabs interpretats pels cronistes d'antuvi i el Dr. Amengual, amb interpretacions modernes. En detalllem les versions dels estudis següents:

- Jaime Busquets, "El Códice Latinoarábigo del Repartiment de Mallorca" (*BSAL* 30, 1947-52, p. 708)
- Ricard Soto i Company: *Còdex Català del llibre del Repartiment de Mallorca*, 1984, i
- Pere Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la història (1229-1349)*, 1998.

Aquest últim treball examina amb gran detall el repartiment en el districte d'Inca, una àrea molt més extensa que la ciutat d'avui. En la seva obra trobam una transcripció dels actes de repartiment originals, a més de notícies de documents corroboratius.

1.) A l'annex, "Les Alqueries i Rafals", a la part 2, "Inca i Binissalem, els límits", (p. 269 a 270) hem exposat un extracte de l'argument d'Amengual sobre la incursió d'Inca dins Binissalem. Ell parla de l'àrea que arribava a ser el casc urbà de la vila de Binissalem: "[...] desde muy en breve se halla el casco céntrico de Binisalem, corrupcion de Beni-Zalef, al-carria de cinco jovades de las cuales el Rey dio tres á Guillermo Seguer y las restantes á Bernardo Espanyol [...]" (1858, p. 253).

La derivació d'Amengual per arribar al nom, "Binisalem", sembla forçada, (quasi tant com la de Binimelis: "que antes fue Alquería de un moro que se llama Silen, pues beni significa casa, y Siles es o quiere decir casa de Silen") i difícil de justificar quan hi ha nombrosos documents de l'època que parlaven justament de "alqueria de Benisalem, terme de Canarrossa", des de l'any 1233. Per l'alqueria 'Beni-Zalef' tenim a la porció reial d'Inca, les traduccions modernes de les versions del *Llibre del Repartiment*:

Soto: "Benicalef, "v jovades, e son d'aquestes den G. Seguer iii jovades. E del Senyor Rey ii, les qual dona a Bn Spaymol" (p.54). Llabrés i Rosselló: L'únic nom semblant en la relació de propietats és també Benicalef (Binicabel). "Guillem Seguer, amb tres jovades i Bernat Spaymol amb dues, foren els que es repartiren l'alqueria", (p. 54) evidentment a Inca.

2.) Tornem a Amengual i al tema dels porcioners jueus. "Seguidamente hay porcion del mismo casco llamada Rég, y luego otra llamada Pou-Bò, y no lejos el territorio llamado Ets-Aujubs, corrupcion por este orden de las al-carrias Arrayá [...] de cuatro jovades, Aben-Bassò, de otras cuatro, y Abdúcutz de seis, i dadas todas tres por el Conquistador á los judíos tal vez en atencion á servicios prestados [...]" (1858, p. 253).

Es troben tres rafals, amb noms similars, ubicats en el *Llibre del Repartiment* a la porció del rei i pertanyents a Inca. La seva ubicació en el centre de Binissalem, hagués estat, no tan sols una "figura irregular", com descriu Amengual, sinó una incursió d'Inca més de quatre quilòmetres dins el territori de Canarrossa.

Amengual	Busquets	Soto
Arrayá	Arraya	"alqueria Arraya iiii jovades, e es dels Juseus"
Aben-Basso	Abenbazo	"Rahal Abenbazzo iiii jovades e es dels iuseus"
Abdúcutz	Adducutz	"alqueria Adducutz, vi jovades, e es dels Juseus".

La traducció de Llabrés i Rosselló coincideix amb les derivacions de Busquets i Soto. A més, ells noten que "Es probable que a Inca ja hi hagués jueus abans de la conquesta catalana" (p. 58). També destaquen que hi havia cinc alqueries donades a jueus a Inca, no tan sols tres.

Hi ha una valuosa addició a les traduccions del *Llibre del Repartiment*, una transcripció completa de l'acta (en llatí) a la qual Lorenzo Pérez Martínez posà el títol: "Jaime I concede a los judíos de Mallorca diversos bienes en la ciudad y en la isla..." (1977, Doc. 74, p.83). Els noms de cinc "alquerie sive raals sunt in termino de Inca" són:

- alqueria 'Raalatim' (4 jovades),
- 'raal Abenbasso' (3 jovades),
- 'raal Docax' (5 jovades),
- 'raal Vuafid' (4 jovades) i
- 'Raal Naya' (4 jovades).

Abenbasso i raal Naya són més fàcils d'identificar, però Adducutz? Possiblement correspon al 'raal Docax', el més gran? Tampoc no es corresponen exactament les jovades.

De la forma de paraules emprades al *Llibre de Repartiment*, "e es dels Juseus", Llabrés i Rosselló postulen que es tracta de propietats que havien estat seves abans de la conquesta. La dificultat amb aquest teoria és que tots els rafals i alqueries en aquesta part del *Llibre del Repartiment* són escrits "e es den ...", mentre és evident que els altres porcioners just havien

arribat a Mallorca. Tan sols podem notar l'atribució col·lectiva, "dels Juseus", com a fet diferencial.

És sempre possible que algunes o totes les propietats jueves d'Inca fossin ubicades a la franja, originalment d'Inca que passaria a pertànyer a la vila de Binissalem, però no creiem que aquesta fos al centre de la vila.

3.) Hem tractat a l'annex "La Procuració reial..." (p.335) la "[...] tradicion que algunos años despues de la conquista los judíos intentaron levantar un pueblo aparte [...]", exposat per Amengual (1858, p. 254). Les parts que podrien ser verificables, just els noms de les alqueries, no són donades en el context de la 'tradició'.

Errors o interpretacions?

Jose M. Quadrado, al pròleg de seva *Historia de la Conquista de Mallorca*, a "Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot, adicionadas con notas y documentos" (p.14), dilata una mica, reflectint damunt l'evolució del coneixement de la història, transmesa principalment pels documents escrits. Diu, entre més reflexions: "Aun los escritores mallorquines, á quienes incumbia una investigacion mas detenida y completa de las cosas de su pais [...] no han conseguido arrojar nueva luz sobre aquella grandiosa acontecimiento; [es refereix a la conquesta] y todos desde el laborioso Binimelis, seguido por los historiadores Dameto y Mut, hasta el analista Terrassa y los mas recientes autores, se han limitado casi exclusivamente á parafrasar, no siempre con exactitud y tino, las primitivas crónicas transcribiéndose y citándose mutuamente, sin levantar los ojos á los verdaderos originales" (1850, p.14).

És part de la seva apologia a presentar una versió nova de l'obra de Pere Marsili. Cercar "los verdaderos originales" ha estat característica dels historiadors del segle XIX i el segle XX. Aquí hem intentat arrojar nueva luz sobre els orígens i els primers cent cinquanta anys de la vila de Binissalem, amb l'ajuda dels treballs de molts investigadors i historiadors. Creiem en la visió de Binissalem que presentem, i no dubtem a remarcar errors trobats en el curs de la nostra investigació. Confiam que els escriptors del futur, amb més amplis coneixements, faran el mateix.

Les interpretacions d'Amengual sobre els orígens de 'Binisalem'* podrien representar no tan sols errors, podrien tenir una altra lectura. En essència, treure prestigi d'una part del municipi; per un costat ataca la seva integritat geogràfica, per un altre menysprea el seu nom. A la seva interpretació, el nom no era més que una corrupció, i el seu territori una extensió d'Inca, no una part integral de la porció de Canarrossa, com havia de ser. A més, una considerable proporció, 14 jovades, havia estat donada a jueus, persones estranyes. En una paraula, Binissalem és un lloc bastard, sense els antecedents adients. Cap escriptor anterior que hem llegit, per equivocat que pogués estar, no va arribar a conclusions similars.

Amengual mostra una i altra vegada una preferència per 'Rubines'. Per exemple:

-- "Como Rubines por largo tiempo fué la cabeza y llevó el nombre del pueblo, débese hablar muy particularmente de ella" (p. 253).

-- Parlant del "tiempo de la conquista", diu, "así Rubines como fué su cabeza en lo eclesiástico, lo fué despues tambien en lo civil, tomando todos el nombre de rubinitas" (p. 254).

(*) En preparar la seva edició de 1858, ell havia tingut oportunitat de llegir l'obra de Quadrado, de 1850.

-- Parla més d'una vegada i amb emoció, d'un canvi fet el 20 de maig de l'any 1547, data, diu, d'una reunió dels governants locals; referint-se en cada ocasió al lledoner, baix del qual "sentábanse entónces el Baile del señor Rey y los jurados y los conserjeros de la villa [...]".

-- "[...] desde 20 de mayo de 1547 en que para dicho objeto se tuvo sesion, el célebre loto y el nombre oficial de la villa de Rubines, pertenecen á la historia, pues desde entónces ninguna sesion se ha tenido ya bajo el árbol, ni se han encabezado ya con el nombre de Rubines ..." (p. 254).

-- Parla de "abolir una costumbre secular, y mudar el antiguo nombre oficial de un pueblo [...]" (p. 254). Hem tractat amb bastant detall al llarg del nostre relat i particularment al capítol 5, "Una qüestió de toponímia" i a l'annex "Alqueries i Rafals", la llarga evolució de la toponímia del municipi.

Aquestes 'tradicions' divisòries que descobria i propagava Amengual; de les alqueries de jueus i de desbancar l'autèntic nom de la vila, no són una continuació directa de la pugna vers el futur de diferents àrees d'una vila jove, sinó interpretacions posteriors, centenars d'anys després. Detectem una tendència regressiva per a promocionar la superioritat de Rubines, un ideal, més que una realitat geogràfica; tendència, mesclada amb prejudicis i errors històrics que penetraren fins al segle XX.

El prejudici a favor de Robines, el legítim, despreciant Binissalem de no ser digne, s'estenia, per exemple, fins al sistema electoral municipal de l'any 1931 quan hi havia dos districtes electorals: "Rubines", dels estaments predominants amb un pes electoral superior, no obstant el seu nombre inferior, que competia amb "Binisalem", aparentment el districte de la plebs, més nombrós, però sense oportunitat d'imposar la seva voluntat.

FONTS CITADES

- _ J. M. Quadrado, *Historia de la Conquista de Mallorca*, 1850
- _ Joan Josep Amengual, *Nuevo Diccionario mallorquín-castellano-latín*, 1858
- _ Ricard Soto i Company: *Còdex Català del llibre del Repartiment de Mallorca*, 1984
- _ Jaime Busquets, "El Códice Latinoarábigo del Repartiment de Mallorca" *BSAL* 30, 1947-52
- _ Pere Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la història (1229-1349)*, 1998
- _ Lorenzo Pérez Martínez, "Corpus Documental Balear", *Fontes Rerum Balearium*, (I), 1977

Detall d'una pàgina, Wynken de Worde, *Horae* (vers el 1496) Anglaterra
<http://www.godecooking.com/clipart/borders/clbord05.htm>

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.